

Wanda Dróżka

Między potrzebą a pragnieniem : aspiracje jako czynnik rozwoju człowieka

Acta Scientifica Academiae Ostroviensis nr 8, 45-58

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WANDA DRÓŻKA

Między potrzebą a pragnieniem. Aspiracje jako czynnik rozwoju człowieka

Streszczenie

Przedmiotem podjętych rozważań jest zagadnienie aspiracji jako ważnego czynnika rozwoju człowieka.

Aspiracje są postrzegane jako istotny element motywacyjnej sfery osobowości człowieka. W artykule szczegółowo analizowane są psychologiczne aspekty aspiracji, ich specyficzne związki z potrzebami oraz pragnieniami. Wyeksponowano rolę aspiracji w rozwoju wewnętrznym człowieka oraz w powstawaniu tzw. nastawień prorozwojowych i orientacji na przyszłość.

Wstęp

Aspiracje uważane są za ważny składnik osobowości człowieka. Stanowią one istotny element szerszego zjawiska zwanego motywacją. Tak też – w ramach problematyki motywacji – zagadnienie aspiracji jest rozpatrywane w literaturze psychologicznej. Takie stanowisko zajmuje J. Reykowski (1986) rozważając kwestie motywacyjnej sfery osobowości i odpowiednich czynników regulacyjnych. Podobnie inni psychologowie – mówiąc o czynnikach motywacyjnych, motywacyjnej sferze osobowości itp., zaliczają aspiracje do owych czynników lub traktują je jako przejawy „struktur” motywacyjnych (por. Galas, Lewowicki, 1991, s. 28).

Psychologowie dążą przede wszystkim do ustalenia i wyjaśnienia mechanizmów i sił (przyczyn), które sprawiają, że ludzie zachowują się w taki czy inny sposób. Starają się więc dotrzeć do natury ludzkich zachowań m.in. poprzez szukanie źródeł motywacji ludzkich czynów.

Pojęcie motywu przybliżyła A. Gałdowa (1992, s. 60) pisząc:

Motyw, to według klasycznych definicji coś, co porusza, co powoduje ruch, działanie. To coś, co porusza, co popycha do działania, co wyzwala określoną aktywność człowieka (dotyczy to także zwierząt), może mieć bardzo różny charakter.

W grę wchodzi tu następujące czynniki i ich kombinacje. Te, które mają charakter biologiczny: popęd, instynkt, siła (biologiczna), potrzeba (biologiczna), emocja (np. strach), następnie te, których źródło ma charakter psychiczny (wewnątrzpsychiczne), takie jak uczucie, potrzeba (psychiczna), zainteresowanie i wreszcie te, które odnoszą się do przedmiotów i stanów w otoczeniu. Każdy z tych czynników wywołuje motywację, czyli „proces wzbudzający działanie, utrzymujący je w toku i regulujący jego przebieg” (Appley, Cofcr 1972, s. 15; cyt. za: Gałdowa 1992, s. 60).

Za szczególnie ważne A. Gałdowa uważa tu czynniki zewnętrzne względem podmiotu aktywności, a zwłaszcza wartości, choć „wymienia się także pragnienia i cele”, które funkcję motywu zyskują dzięki związanym z nimi wartościom. Autorka twierdzi, iż trzy czynniki są szczególnie ważne dla rozwoju człowieka, wyznaczają kierunek aktywności i ustalają pewną stałość tej aktywności charakterystyczną dla danej jednostki. Te czynniki to potrzeby biologiczne, potrzeby psychiczne oraz wartości. Potrzeby rozumie ona jako pewne braki w sferze biologicznej lub psychicznej, których zaspokojenie jest warunkiem utrzymania się przy życiu i sprawnego biologicznego i psychologicznego funkcjonowania jednostki. Ich zaspokojenie jest warunkiem doświadczania przez jednostkę pozytywnych emocji lub uczuć. I tak mówić można o potrzebie tlenu czy pożywienia, ale także o potrzebie bezpieczeństwa czy miłości (Gałdowa 1992, s. 61).

W świetle teorii motywacji H. Murraya (za: Hall, Lindzey, 1994, s. 214) potrzeba związana jest z procesami fizjologicznymi zachodzącymi w mózgu, które stanowią jej podłoże, może być wzbudzana przez czynniki wewnętrzne albo przez bodźce zewnętrzne (środowisko). H. Murray przyjmuje m.in., iż potrzeby działają zawsze w służbie jakichś wartości, czyli z intencją doprowadzenia do pewnego stanu końcowego, a zatem wartość tę należy uczynić częścią składową analizy motywów. Fizyczne lub psychofizyczne kierunki aktywności

człowieka związane z aktywnością wobec wartości Murray nazywa wektorami. Wektory służące wartościom są następujące: odrzucanie, przyjmowanie, nabywanie, konstruowanie, utrzymywanie, wyrażanie, przekazywanie, usuwanie, niszczenie, obrona i unikanie. Wartości (byty cenione) są następujące: ciało (zdrowie), własność (przedmioty użytkowe, bogactwo), władza (możność podejmowania decyzji), afiliacja (interpersonalne związki emocjonalne), wiedza (fakty i teorie, nauki ścisłe, historia), forma estetyczna (piękno, sztuka), ideologia (system wartości, filozofia, religia).

W innym ujęciu (Staub 1990, s. 60) termin „motywacja” używany jest w odniesieniu do motywu lub motywów w stanie aktywnym, kiedy to mamy do czynienia z aktywnym pragnieniem osiągnięcia określonych wyników. Przy czym ogólny termin „motyw” oznacza tu cele, wartości oraz inne motywy. To, jak się ludzie zachowują zależy od ich osobowości jako całości, celów, wartości i innych motywów jednostki (lub społeczeństwa) i od procesów, które aktywizują niektóre z tych motywów. Autor za Rokeachem (1973, s. 5) uważa, iż

wartość jest trwałym przekonaniem, że dany sposób postępowania lub określony stan końcowy jest bardziej pożądanym z osobistego lub społecznego punktu widzenia niż postępowanie lub stan doń przeciwny. Cele i wartości są aktywizowane nie tylko z zewnątrz, przez środowisko, ale także wewnątrz. Kiedy żaden motyw nie jest uaktywniony, tzn. jednostka nie jest zaangażowana intelektualnie ani praktycznie w określone działanie, wtedy prawdopodobna staje się wewnętrzna aktywizacja celów i wartości. (...) Niektórzy ludzie są często aktywowani do realizowania wartości lub dążenia do celu nawet jeśli brak jest bezpośredniego impulsu z zewnątrz (tamże, s. 61).

Autor stwierdza dalej, iż

zachowanie jednostek i całych społeczeństw zależy od rodzaju ich celów i wartości, od tego jakie cele są w stanie aktywnym, oraz od „czynników podtrzymujących”, które wpływają na to, czy motywacja znajdzie wyraz w działaniu. Rola środowiska (społeczeństwa) w uaktywnianiu celów jest niezwykle istotna (...). Czynniki podtrzymujące, takie jak np. kompetencja jednostki w zakresie znajdowania rozwiązań będących realizacją celów lub wartości, wpływają na to, czy motyw zostanie uaktywniony i czy znajdzie on wyraz w działaniu (tamże, s. 61).

W celu bliższego zobrazowania psychologicznej natury aspiracji – jako ważnego czynnika ze sfery motywacji, postanowiłam odwołać się

do wybranych teorii i koncepcji rozwoju człowieka. Ze względu na ograniczoną objętość artykułu nie przedstawię szerszej analizy tych koncepcji, lecz w ich świetle będę próbować ukazać zjawisko aspiracji.

Pod uwagę wzięłam:

– Rogersa teorię samorealizacji człowieka (za: Reykowski 1986; Hall, Lindzey 1994; Kręzlewski 1990).

– Masłowa koncepcję potrzeb wyższych (wzrostu, rozwojowych; metapotrzeb), (za: Hall, Lindzey 1994).

– Kozielskiego koncepcję działań transgresyjnych (Kozielski, 1987).

– Koncepcję orientacji prorozwojowej (motywacja wewnętrzna, orientacja temporalna, nastawienie prorozwojowe) (por. Zysk 1994).

– Koncepcję motywacji aktywności intencjonalnej (Gałdowa 1992; 1995).

Przyjmując, iż aspiracje są zjawiskiem ze sfery motywacji, można – na podstawie analizy powyższych koncepcji – sformułować pewne spostrzeżenia z zakresu psychologicznej natury aspiracji. Jaka jest zatem owa natura aspiracji? Jak aspiracje powstają, co je uruchamia i co one z kolei powodują, do jakich zachowań ludzi się odnoszą?

O naturze aspiracji. Aspekty psychologiczne

Aspiracje są – rzecz można – specyficznym rodzajem motywacji (motywu) – siły pobudzającej do działania, do aktywności. Są przejawem lub są wręcz utożsamiane z motywacją wewnętrzną (heterostatyczną) wzrostu, rozwoju; autonomiczną. Motywacja ta uruchamiana jest przez pewne określone, specyficzne potrzeby człowieka – potrzeby, które można by nazwać najogólniej rozwojowymi, a także poprzez pragnienia. Mają tu znaczenie pewne właściwości natury człowieka – związane z główną tendencją człowieka – do rozwoju; wzrostową czy do transcendencji, jako podstawowej cechy osoby. W koncepcji Rogersa – przypomnijmy – jest to główna potrzeba – samourzeczywistnienia, a podstawową właściwością natury człowieka jest stała tendencja do rozwoju, do samorealizacji. Ideałem człowieka jest tu „człowiek pełny”. U Masłowa – z kolei – występuje kategoria potrzeb rozwojowych wyższych (wzrostu), które

stanowią wewnętrzną naturę człowieka, wyrażającą jego potencjalne możliwości, a jej urzeczywistnianie oznacza normalny rozwój, którego wynikiem jest samorealizacja się ludzi, czyli osiągnięcie przez nich pełni człowieczeństwa. Koziński wyróżnia zaś szczególny rodzaj motywacji – heterostatyczną (wzrostu, rozwojową), która jest związana z fundamentalną właściwością człowieka, jaką jest zdolność do formułowania przyszłych wizji stanów rzeczy, a także jego naturą transgresyjną. Źródłem takiej motywacji (aspiracji) byłaby więc naturalna tendencja (potrzeba) transgresji, a więc wychodzenia poza to, czym człowiek jest i co posiada, przekraczanie dotychczasowych granic podmiotu. W ujęciu innych autorów jest mowa o motywacji wewnętrznej, która związana jest z określonymi potrzebami człowieka, a przede wszystkim samodeterminacji (związek z poczuciem sprawstwa), a także kompetencji, rywalizacji i ciekawości poznawczej (por. Zysk 1994).

Przykładem nawiązania do potrzeb w definiowaniu aspiracji może być propozycja A. Kłoskowskiej (1970), która aspiracje rozumie jako „kategorię potrzeb świadomych, odnoszących się do przedmiotów i wartości aktualnie nie posiadanych lub takich, które wymagają stałego odnawiania, a są uznane za godne pożądaniami”. Autorka uważa, iż pojęcie aspiracji jest bliskie pojęciu potrzeb rozwojowych Masłowa.

W świetle koncepcji A. Gałdowej należy wyróżnić dwa typy motywacji oraz czynników motywacyjnych wraz z ich źródłami. Pierwotna jest motywacja wyznaczona przez potrzeby, w tym tzw. potrzeby wzrostu. Motywacja ta związana jest z warstwą biopsychiczną (psychologiczną). Druga motywacja związana jest z wartościami wyższymi, ich poznawaniem, doświadczaniem ich konieczności poprzez obecność pragnienia, które jest odniesieniem do wartości. Ten typ motywacji ma swoje źródło w warstwie duchowej ludzkiego bytu. Dla pojawienia się pragnienia wobec wartości wyższych istotne znaczenie ma jakość rozwoju w sferze psychologicznej, pojawiające się w pewnym momencie rozwoju warunki indywidualne tak podmiotowe, jak i wewnętrzne.

Rozwój duchowy jednostki, jej pragnienia w odniesieniu do wartości wyższych ujawniają jej wyjątkowość, wyjątkowość osoby, gdyż

relacja wobec wartości jest zawsze postawą konkretnej osoby, w konkretnych warunkach. W przeciwieństwie do motywacji pierwotnej, dotyczącej psychofizycznego poziomu rozwoju, gdy większą rolę odgrywają nastawienia na konkretne dobra zaspokajające potrzeby. Sposób zaspokajania tych potrzeb i wybór wartości jest tu związany z powszechnym doświadczeniem ludzi mających swą strukturę biologiczną i żyjących w określonych warunkach społecznych.

Drugi typ motywów – pragnień odniesionych do wartości wyższych – wyzwala też niepowtarzalny, właściwy „osobie” sposób zaspokajania potrzeb. Relacje między oboma typami motywacji i rozwoju (zachowań) są złożone, gdyż dwa wyróżnione czynniki motywacyjne: potrzeby i pragnienia (wobec wartości), ciągle się ścierają (Gałdowa 1992, s. 212).

Aspiracje jako pragnienia wartości wyższych

Szczególną rolę uruchamiającą czy pobudzającą w procesie powstawania aspiracji odgrywają niewątpliwie czynniki, które psychologowie różnie nazywają: Rogers mówi o wyborach stojących przed jednostką, którym nadaje ona właściwą formę symboliczną, a które – co ważne – jasno postrzega, a więc ma rozeznanie (wiedzę), które z nich sprzyjają jej rozwojowi. Ważną rolę odgrywa tu otwartość człowieka na doświadczenia, dzięki czemu łatwiej się urzeczywistnia – staje się „człowiekiem pełnym”, w przeciwieństwie do człowieka sterowanego z zewnątrz, kierującego się cudzymi regułami i wartościami. Duże znaczenie ma przy tym pewna dojrzałość osobowości, która w miarę rozwoju staje się bardziej autonomiczna i uspołeczniona. U Masłowa czynniki te to wszystko, co prowadzi do pożądanego rozwoju jednostki, do jej samorealizacji; jest to korzystne środowisko, otoczenie społeczne, system społeczny, w którym jednostka dojrzewa. H. Murray twierdzi, iż potrzeby zawsze służą jakimś wartościom i dlatego wartości stanowią część motywacji. J. Koziński wskazuje tu na wizje stanów idealnych, wizje przyszłych stanów rzeczy, które jednostka uważa za doskonalsze, lepsze pod jakimś względem od stanów aktualnych, a są one też nazywane poziomem aspiracji. Pod postacią owych wizji tkwią uświadomione przez jednostkę wartości,

ideały i normy. Przy czym chodzi tu o wartości odnoszące się do potrzeb wyższych (rozwojowych); deficyt tych wartości jest trwały, permanentny. Zaspokojenie aspiracji (potrzeb – wartości) nie likwiduje rozbieżności, lecz utrzymuje je lub potęguje napięcie aspiracyjne i człowiek dąży do zasymilowania lub tworzenia nowych wartości.

W sposób zbliżony pojmują wartości S. Nowak (1984, s. 403) jako „pewne obrazy czy wizje rzeczy, stanów czy procesów pożądaných, uznanych za właściwe, słuszne moralnie, czy też takich, jakich by się chciało”. Tak rozumiane wartości są więc pewnymi subiektywnymi ideałami, o różnym poziomie abstrakcji, służącymi także jako kryteria wartościowania, oceny, porównywania rzeczywistości z ideałem, stwierdzenia stopnia odchylenia rzeczywistości od ideału. Dotyczyć one mogą tak całego społeczeństwa (systemu), jak i jednostek. Wartościom – ideałom dotyczącym społeczeństwa i innych ludzi, towarzyszą tzw. wartości życiowe, nazywane niekiedy potrzebami, a będące subiektywnymi ideałami własnej sytuacji życiowej, a więc pożądanymi stanami położenia jednostkowego, związanymi z wyobrażeniami życia godziwego. Wchodzą tu w grę zarówno wartości – potrzeby materialne, jak i wartości – potrzeby psychiczne (egzystencjalne): sensu życia, godności, podmiotowości czy szacunku społecznego. Warto dodać, że często obok wartości – ideałów, funkcjonować mogą też wartości negatywne – czyli kontrideały, a więc wizje rzeczy czy procesów uznanych za niewłaściwe, niesłuszne, niechciane. Także i one mogą stać się kryteriami oceny rzeczywistości (por. M. Ziółkowski 1990, s. 57).

A. Kłoskowska odnosi potrzeby do przedmiotów i wartości uznanych za godne pożądania. T. Tomaszewski zaś mówi o nastawieniu na określone wartości. Pisze:

Posiadanie aspiracji wpływa z nastawienia na określone wartości. Wartość ma dla człowieka to, od czego zależy jego życie i jego tożsamość, jego rozwój wewnętrzny i pozycja w świecie, jego aktywność (...) i jego subiektywne samopoczucie. Aspiracje to nastawienia na określone wartości jako cel dążeń człowieka (Tomaszewski 1984, s. 109).

Aspiracje życiowe są to nastawienia na cele (wartości), ze względu na które człowiek skłonny jest organizować całą swoją działal-

ność życiową.

Psychologowie dość rzadko używają pojęcia „wartości”. Reykowski (1976, s. 606) mówi o obiektach mających dla jednostki wartość gratyfikacyjną. Obiekty te stają się celem działalności człowieka. Po to, aby określony obiekt miał wpływ na powstanie procesu motywacyjnego, podmiot musi sobie zdawać sprawę z jego gratyfikacyjnych właściwości, że jest dlań użyteczny (tamże, s. 568).

W. Szewczuk zaś wprowadza pojęcie zmiany korzystnej w odczuciu zainteresowanej jednostki. Jeśli aspiracje pojmuje jako „kategorie celów prowadzących do zmian w świecie otaczającym lub w nas samych, zdarzeń o zasadniczym znaczeniu dla życia ludzkiego, dla naszego życia, dla życia innych ludzi” to chodzi tu nie o każdą zmianę lecz tylko taką, w wyniku której człowiek poprawi swoją pozycję na subiektywnej skali wartości (1966, s. 392).

A. Gałdowa w swej koncepcji rozwoju człowieka mówi o orientacji na wartości (wyższe) jako drodze do rozwoju duchowego jednostki. Rozwój wyznaczony przez wartości wyższe związany jest z odczuwaniem przez człowieka nieustannego pragnienia sensu. „Jest w człowieku potrzeba jakiegoś celu, sensu, potrzeba wartości, którym życie mogłoby służyć. Samo życie domaga się sensu” (Tischner, za: Gałdowa, s. 231).

Moc nadawania sensu ludzkiemu życiu mają jedynie wartości duchowe, moralne, sacrum, wartości prawdy, wolności, sprawiedliwości, piękna, dobra moralnego.

Pytanie o sens odsyła człowieka ku światu wartości wyższych i to one stanowią rację wysiłku związanego z samopoznaniem, a zarazem kryterium samooceny. To z powodu tych wartości, i ze względu na nie człowiek odkrywa w sobie ciemne i jasne strony, poddaje refleksji swoje relacje z innymi ludźmi, próbuje określić zasadę, która do tego momentu organizowała jego życie (tamże, s. 232).

Ustosunkowanie się człowieka do doświadczonej wartości może wyrażać się poprzez kontemplację (która w swojej dojrzałej postaci jest zawsze bezinteresowna), twórczość, oraz postawę cierpienia – ofiary. W kontekście realizacji wartości wyższych kształtują się postawy, które określa się jako dojrzałe, to jest autonomiczne względem psychofizyczności człowieka. Są one wynikiem – rzecz można –

motywacji autonomicznej, niezależnej od motywów biologicznych, a nawet społecznych (warunków w jakich się żyje).

U podstaw takiej motywacji znajdują się wartości istniejące samodzielnie, niezależnie od człowieka, a więc obiektywne. Ich obiektywnego charakteru nie zmienia – zdaniem A. Gałdowej – fakt, że człowiek żyjąc w różnych warunkach kulturowych, relatywizuje je, przedkładając jeden sposób konkretyzowania się wartości nad inny, lub w rozmaity sposób rozumie ich konkretyzacje. Ten moment określany jest jako wartościowanie: dla różnych ludzi, w różnych kulturach, w różnych warunkach może być ono różne. Tylko w tym sensie można mówić o relatywizmie w sferze wartości. Ponad ludzkimi partykularnymi wartościowaniami same wartości pozostają stałe i niezmiennie, i w każdej epoce historycznej człowiek dążąc ku nim, pragnąc ich, dawał wyraz tej ogólnoludzkiej intuicji co do ich istnienia. Kierując się ku wartościom, człowiek wykracza poza własne ograniczone empiryczne istnienie ku Transcendencji, odnajdując ostateczną podstawę sensu własnego istnienia (tamże, s. 283).

Orientacja człowieka na wartości wyższe, duchowe jest silnie związana z jego dążeniem do osiągnięcia swego celu życia (sensu) według własnej, indywidualnej, niepowtarzalnej koncepcji – według własnego stylu życia. Pojęcie „stylu życia” jest tu bliskie pojęciu „ego”, a za Adlerem, jego twórcą – styl życia wiąże się z ogólniejszą ideą celów życia, indywidualną samooceną i poglądem na świat, własną niepowtarzalną drogą osiągania celu. Niepowtarzalność stylu życia czyni niepowtarzalną samą jednostkę (tamże, s. 88).

Interesującą koncepcję związków aspiracji z wartościami przedstawia A. Janowski (1977, s. 34-35). Twierdzi on mianowicie, że aspiracje łączą się z dwoma rodzajami rozumienia pojęcia „wartość”. Otóż o wartościach można mówić – zdaniem autora – w znaczeniu zbliżonym to tego, jakie nadają mu filozofowie, czyli rozumiemy przez nie wtedy pewne idee abstrakcyjne wysoko cenione przez ludzi, zwykle te, co do których znaczenia istnieje dość powszechna zgoda między ludźmi. W rozumieniu drugim, zorientowanym bardziej psychologicznie – „wartość” to pewien subiektywnie odczuwany stan wysokiego i pozytywnego oceniania, który może być nadany każdemu

obiektowi materialnemu lub niematerialnemu. Aspiracje – zdaniem A. Janowskiego – łączą się z wartościami w taki sposób, że wartości w rozumieniu filozoficznym są czymś bardziej podstawowym i jako takie wpływają na aspiracje, te zaś w rezultacie nadają wartość typu psychologicznego poszczególnym obiektom aspiracji. Autor uważa, że aspiracje muszą zawierać w sobie dwa czynniki: przypisanie wartości obiektowi; pragnienie podmiotu do zmiany swej aktualnej sytuacji wobec obiektu. Przyjmuje on ponadto założenie, że wartość jest stanem, który jednostka może nadać każdemu obiektowi, a podobną rolę jak wartości mogą spełniać także „cele” bądź „ideały” preferowane przez ludzi (Janowski 1977, s. 34-35).

Według A. Janowskiego aspiracje to „w miarę trwałe i silne życzenia jednostki dotyczące właściwości lub stanów, jakimi ma się charakteryzować jej życie w przyszłości, oraz obiektów, jakie w tym życiu będzie chciała uzyskać” (tamże, s. 13).

W psychologii aspiracje pojmowane są często jako „pragnienie osiągnięcia czegoś znaczącego, dążenie do jakiegoś znaczącego celu, ambicja – przekonanie o własnych możliwościach w danym, szerszym lub węższym, zakresie aktywności, będące dla człowieka podstawą oceny osiągniętych efektów działania (Szewczuk 1979).

W ujęciu niektórych psychologów aspiracje są składnikiem „ja idealnego” i dotyczą upragnionych, pożądanych stanów rzeczy – wyników. Na przykład W. Łukaszewski przedstawia aspiracje jako idealne rezultaty działania uświadamianego przez człowieka w postaci pragnień i stanowiącego część składową „ja idealnego” (Łukaszewski 1974). A. Gałdowa analizując funkcje „ego” w ujęciu różnych autorów, dochodzi do wyróżnienia w obrazie własnej osoby dwóch aspektów, a więc: tego jak się spostrzega własne aktualne zdolności, swój status i swoje role oraz tego, co K. Horney nazwała „ja idealnym” – własnych aspiracji. To ja idealne stanowi „wyobrażeniowy aspekt własnej osoby”. Z dalszych rozważań A. Gałdowej wynika, iż owo ja idealne – aspiracje oznacza istnienie motywów autonomicznych względem motywów biologicznych i popędów. Motywy te odzwierciedlają dążenia osobiste człowieka, które

choć nie wolne od konfliktów, przyczyniają się do scalenia osobowości (...), która może pochodzić tylko z utrzymania głównych kierunków dążeń. Posiadanie odległych celów uważanych za jądro osobistej egzystencji odróżnia człowieka od zwierzęcia, dorosłego od dziecka, a w wielu wypadkach osobowość zdrową od chorej (cyt. z Allporta za: Gałdowa op. cit., s. 92).

W psychologii spotkać można też rozróżnienie na aspiracje życzeniowe i działania. Aspiracje życzeniowe dotyczą stanów pożądanых i stanowią składnik „ja idealnego”, zaś aspiracje dotyczące wyników działania i stanów zamierzonych to aspiracje działania – składnik „ja realnego”. Aspiracje życzeniowe są odniesieniem do hierarchii wartości, zaś związek pomiędzy hierarchią wartości a aspiracjami działaniowymi jest uzależniony od tego, czy osobnik sądzi, że istnieją możliwości do realizacji aspiracji (Skorny 1980, s. 54).

Aspiracje – w ujęciu Z. Skornego – mogą być perspektywiczne, i takie aspiracje są składnikiem planu życiowego, kierują aktywnością jednostki w dłuższym czasie oraz spełniają nadrzędną funkcję wobec aktualnie wykonywanych zadań wyznaczanych przez aspiracje tzw. aktualistyczne. Aspiracje perspektywiczne łączą się z „orientacją życiową” przejawianą przez jednostkę. Zgodnie ze sformułowaniem proponowanym przez A. Janowskiego (1977, s. 389)

pewien układ aspiracji i dążeń jednostki możemy nazwać charakterystyczną dla niej „orientacją życiową”. Przy badaniu o charakterze masowym najprawdopodobniej można by wyodrębnić kilka czy kilkanaście typowych dla danej populacji orientacji życiowych.

Podsumowanie

Na podstawie powyższych rozważań, aspiracje w świetle dociekań psychologii motywacji jawią się jako rodzaj siły, energii pobudzającej aktywność człowieka ku coraz wyższym stanom rozwoju w sferze psychofizycznej (psychologicznej) i duchowej. Można je, zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami, traktować jako najważniejszy składnik, czy wręcz przejaw motywacji wewnętrznej (autonomicznej, heterostatycznej), która pojawia się pod wpływem oddziaływania specyficznych potrzeb (wyższych, rozwojowych, wzrostu) lub w wyniku zaistnienia pewnego stanu podmiotu nazywanego pragnieniem.

Potrzeby wyższe a zwłaszcza pragnienia jednostki odniesione są zawsze do wartości, a więc określonych dóbr (powszechnych) zaspokajających potrzeby (wartości instrumentalne) ale przede wszystkim wartości wyższych, duchowych, istniejących obiektywnie i wyznaczających rozwój człowieka w sferze duchowej.

Tak więc aspiracje jako dążenia do osiągnięcia określonych wartości są uruchamiane przez potrzeby wyższe a zwłaszcza pragnienia. Aspiracje zaś najwyższe to dążenia czy nastawienia jednostki na wartości wyższe – duchowe wzbudzane i nieustannie podtrzymywane przez pragnienia. Właśnie pod wpływem pragnień człowiek podąża za wartościami wyższymi czy też służy wartościom, podejmuje wysiłki na drodze indywidualnego rozwoju duchowego, którego przejawem może być twórczość, przeżywanie lub nawet cierpienie.

Wartości wyższe – duchowe są wartościami sensotwórczymi; dzięki nim człowiek jako istota duchowa, obdarzona zdolnością do transcendencji, podejmuje wysiłek odnalezienia własnego celu w życiu i dąży do jego realizacji we właściwy sobie sposób, we właściwym dla siebie stylu.

Aspiracje zatem to rodzaj motywacji wewnętrznej człowieka wyznaczającej jego naturalne dążenia do rozwoju w kierunku jego ludzkich możliwości w sferze psychologicznej (samorealizacja ukierunkowana przez potrzeby wyższe i odpowiednie wartości) oraz w sferze duchowej (ku transcendencji poprzez pragnienia odniesione do wartości wyższych). Przy czym na pewnym etapie rozwoju, po osiągnięciu dojrzałości psychofizycznej aktywność człowieka jest zazwyczaj stymulowana aspiracjami do wartości wyższych. Można by rzec, że głównym motorem jego zachowań stają się wtedy wartości. Te są wpływają na treść jego aspiracji, pragnień i celów w odniesieniu do aktywności całozyciowej.

Najogólniej można stwierdzić, iż aspiracje człowieka są ściśle związane z wartościami. To wartości nadają funkcję motywującą ludzkim pragnieniom i celom. Dlatego często spotyka się określenie, iż dany człowiek podąża w swym rozwoju za wartościami, iż kierują nim pragnienia osiągnięcia wartości czy spełnienia swego sensu życia, bez względu na niesprzyjające okoliczności zewnętrzne.

Pojęcie aspiracji bywa w psychologii definiowane poprzez użycie terminów „pragnienie” lub „dążenie”, choć to ostatnie jest częściej używane w definicjach formułowanych przez socjologów. Wydaje się, iż w świetle tego, co zostało powiedziane dotychczas, należałoby „dążenie” odnieść bardziej do wartości związanych z zaspokajaniem potrzeb w sferze rozwoju psychofizycznego (potrzeb wyższych, wzrostu) a więc „wartości instrumentalnych”, zaś „pragnienie” – do wartości wyższych – duchowych, mających moc nadawania sensu życiu, wartości i celów najwyższych perspektywicznych, nadrzędnych, o charakterze życiowego drogowskazu, a więc wartości duchowych, moralnych czy sacrum (por. Gałdowa 1992; 1995).

Wydaje się też, że wartości, zwłaszcza wyższe, powodują, iż naturalną cechą aspiracji jest ich nienasycenie. Zaspokojenie potrzeby psychicznej czy przeżycie wartości natychmiast pozostawia niedosyt, poczucie niespełnienia, pobudza nowe pragnienia.

Jedno wszak wydaje się nie ulegać wątpliwości, że źródłem (pojawienia się) aspiracji jako specyficznej motywacji dążeń i pragnień człowieka są potrzeby wyższe i wartości. Stąd aspiracje są składnikiem osobowości ludzi aktywnych, nastawionych na rozwój, twórczość, innowacyjność, przedsiębiorczych, twórców i myślicieli, mędrców.

Literatura

- Cofer Ch. N., Appley M. H., 1972. *Motywacja. Teoria i badania*, Warszawa.
- Galas B., Lewowicki T., 1991. *Osobowość a aspiracje*, Warszawa.
- Gałdowa A., 1995. *Powszechność i wyjątek. Rozwój osobowości człowieka dorosłego*, Kraków, wyd. II. I wyd. 1992.
- Hall C.S., Lindzey G., 1994. *Teoria osobowości*, Warszawa.
- Janowski A., 1977. *Aspiracje młodzieży szkół średnich*, Warszawa.
- Kłoskowska A., 1970. *Wartości, potrzeby i aspiracje małej społeczności miejskiej*, „Studia Socjologiczne”, 3.
- Kozielecki J., 1987. *Koncepcja transgresyjna człowieka*, Warszawa.
- Łukaszewski W., 1974. *Osobowość: struktura i funkcje regulacyjne*, Warszawa.
- Nowak S., 1984. *Postawy, wartości i aspiracje społeczeństwa polskiego. Przesłanki do prognozy na tle przemian dotychczasowych*, w: *Społeczeństwo polskie czasu kryzysu*, pod red. S. Nowak, Warszawa.
- Reykowski J., 1976. *Emocje i motywacja*, w: *Psychologia*, pod red. T. Tomaszewskiego, Warszawa.

- Reykowski J., 1986. *Motywacja, postawy prospołeczne a osobowość*, Warszawa.
- Skorny Z., 1980. *Aspiracje młodzieży i kierujące nimi prawidłowości*, Wrocław.
- Staub E., 1990. *Wartości indywidualne i społeczne (grupowe) z perspektywy motywacji i ich rola w pomaganiu i krzywdzeniu innych*, w: *Indywidualne i społeczne wyznaczniki wartościowania*, pod red. J. Reykowskiego, N. Eisenberg i E. Stauba, Wrocław, Warszawa, Kraków.
- Szewczuk W., 1966. *Psychologia*, Warszawa.
- Szewczuk W. (red.), 1979. *Słownik psychologiczny*, Warszawa.
- Tokarz A., 1985. *Rola motywacji poznawczej w aktywności twórczej*, Wrocław, Warszawa, Kraków.
- Tomaszewski T., 1984. *Główne idee współczesnej psychologii*, Warszawa.
- Ziółkowski M., 1990. *Orientacje indywidualne a system społeczny*, w: *Orientacje społeczne jako element mentalności*, pod red. J. Reykowskiego, K. Skarżyńskiej, M. Ziółkowskiego, Poznań.
- Zysk T., 1990. *Orientacja prorozwojowa*, w: *Orientacje społeczne jako element mentalności*, pod red. J. Reykowskiego, K. Skarżyńskiej, M. Ziółkowskiego, Poznań.